

MÖ VI-I. YÜZYILLARDA NAHÇIVAN'DA SERAMİKÇİLİK***Pottery in Nakhchivan in IV-I millenniums B.C.****Togrul HALİLOV******ÖZ**

Makalede MÖ IV-I. yüzyıllar arasında seramikçiliğin durumu araştırılmıştır. Araştırma sonucu seramikçiliğin Nahçıvan'ın en eski sanat alanı olduğu tespit edilmiştir. Bu dönemde Azerbaycan'ın diğer bölgeleri gibi Nahçıvan da önemli sanat merkezi olmuştur. Seramik ürünleri boyutu, biçimi, üzerindeki desenleri, yapıldığı malzeme ve teknolojisine göre birbirinden farklıdır. Nahçıvan seramikçilerinin yapmış olduğu kil kaplar tarım veya mutfak seramiği olmak üzere iki gruba ayrılır. Onların benzerleri Güney Kafkasya ve Orta Doğu'daki aynı çağın yapılarında, Urmıya Havzası ve Doğu Anadolu'nun arkeolojik bulgularında bulunmuştur.

Anahtar Sözcükler: Nahçıvan, seramikçi, Ortadoğu, Urmıya, Doğu Anadolu.

ABSTRACT

The article studies the of pottery in IV-I millenniums B.C. It was defined that pottery wasone of the ancient craftsmanship areas in Nakhchivan. At that time Nakhchivan, as well as the other regions of Azerbaijan, was an important centre of craftsmanship. The pottery products differed from one another in their size, shape, ornaments on them, the material the were made of and the technology. The pottery products made by Nakhchivan potters were divided into two groups-welfare and kitchen ceramics. Their similar monuments in the South Caucasus and the Middle East in the same period, the archaeological materials found in the Urmia basin and Eastern Anatolia.

Keywords: Nakhchivan, pottery, Near East, Urmia, Eastern Anatolia.

Ø. Giriş

Azerbaycan'ın eski sanat alanlarından birini seramikçilik oluşturmaktadır. Seramikçilik kilin özel biçimde yapılması ve özel pişirilmesi ile ilgili bir meslektir. Bu alan ile öncelikle (Neolitik Çağında) kadınlar uğraşmışlardır. Seramikçilerin yapmış olduğu kâse, çanak, çömlek vb. türlü kil kaplar tarım ve ya mutfak seramiği olmak üzere iki ana gruba ayrılır. Boyutu, biçimi, üzerindeki desenleri, hazırlandığı malzeme ve hazırlanma teknolojisine göre birbirinden farklı özellikler gösterirler. Seramikçiliğin araştırılmasında önemli konulardan biri kil kapların yapılması teknolojisini araştırmak, hangi türlü emek aletleri ile yapıldığını belirlemektir. Bu nedenle MÖ VI-I. yüzyıllar arasına ait yerleşimlerdeki arkeolojik kazılar sırasında bulunmuş çeşitli biçimli kil ürünlerin nasıl yapıldığını belirlemek Nahçıvan'da seramikçilik sanatının araştırılması bakımından önemlidir.

* Bu çalışma Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı himayesindeki Bilimin Gelişmesi fonunun mali yardımı ile gerçekleştirilmiştir - Grant № EIF-2012-2 (6)-39/28/5).

** AMEA Nahçıvan Bölümü, x.toqrul@gmail.com

1. Kalkolitik Çağında Seramikçilik

Azerbaycan'ın bütün bölgelerinde olduğu gibi Nahçıvan'da da seramikçiliğin eski tarihi vardır. Bu bölgede Neolitik ve Kalkolitik çanak, çömlek *v.b.* türlü kaplar saman karışımı olan kilden yapılmıştır. Onlar esasen açık pembe, kırmızı bazen ise gri renkte olmuşlardır. Kapların desenlenmesinde konik yapma, memecik biçimli çıkıntılar, dairesel desenler *v.b.* kullanılmıştır. Bazı kapların üzeri tarak türlü aletlerle süslenmiştir. Bu çağda aynı zamanda koyu renkli cilalı ve boyalı kil kaplar da yapılmıştır (tab 1, 1, 2, 3, 4, 5). 1 Kultepe¹, Ovçular tepesi², Halec³, Sürümcek⁴, Sederek⁵ *v.b.* arkeolojik yerleşimlerinden Son Kalkolitik Çağına ait boyalı kil kaplar bulunmuştur. Halec⁶, Ovçular tepesi⁷ seramiğinin benzerleri Güney Kafkasya ve Ortadoğu'daki aynı çağa ait arkeolojik yerleşimlerde, Urmiyya Havzası⁸ ve Doğu Anadolu'nun arkeolojik bulgularında, özellikle, Norşuntepe⁹ yerleşiminde bulunmuştur. Halacın Son Son Kalkolitik seramiği MÖ 4300-3800 yıllarına tarihlendirilmiştir. Oradan bulunmuş kil kaplarda Uruk, Xalaf-Ubeyid kültürünün izleri de bulunmuştur. Xalaf, Ubeyid kültürünün izlerine ayrıca Ovçular tepesi ve Zirinclil yerleşiminde de rastlanmıştır. Bu yerleşimlerde bulunmuş kil kapların bir grubu Urmiyya Havzasının ve Doğu Anadolu'nun çanak, çömlek *v.b.* türlü kapları ile de pek benzerlik oluşturmaktadır. Ovçular tepesi yerleşiminde bulunmuş bir grup kapların ağzının kenarında "Sioni türlü seramikler" gibi beştişli tarakla maili nakış yapılmıştır¹⁰. Nahçıvan'da Son Kalkolitik Çağına ait ağzının kenarı çertme yöntemi ile süslenmiş kil kapları daha yaygındır. Bu türlü arkeolojik malzemeler Nahçıvan'ın yanı sıra Ağrı Dağı çevresindeki aynı çağın yerleşimlerinde de bulunmuştur."

¹ Abibullayev O. A. (1982) Eneolit i bronza na territorii Nakiçevanskoj ASSR. Bakü, Bilim, s. 66-68

² Bahşeliyev V., Marro C., Aşurov S. (2010) Ovçular tepesi (2006-2008 yılı çalışmalarının ilk sonuçları) (First Pre Liminary Report the 2006-2008 seasons). Bakü, Bilim, s. 11-15.

³ Seyidov A., Bahşeliyev V., Mahmudova V. (2010) Halec. Bakü, Bilim, s. 63-68.

⁴ Bahşeliyev V., Novruzov Z. (2010) Sirabta arkeolojik araştırmalar. Bakü, Oskar, s. 22-23.

⁵ Seyidov A., Bahşeliyev V. (2011) Sederek. Bakü, Bilim, s. 19-32.

⁶ Bahşeliyev V. B., Seyidov A. Q. (2011) Halec seramiğinin özellikleri. AMEA Nahçıvan Bölümünün Haberleri, s. 81.

⁷ Bahşeliyev V., Marro C., Aşurov S. (2008) Ovçular tepesi yerleşim yerinde arkeolojik kazılar. AMEA Nahçıvan Bölümünün Haberleri, s. 112.

⁸ Helwing B. (2009) Azerbaijan in the Chalcolithic: A View from the Southwest. In Azerbaijan – Land between East and West, Bakü, p. 63-70.

⁹ Gülçur, S. (2000) Norşuntepe : die chalkolitischen Keramik (Elazığ/Ost Anatolien. In C. Marro and H. Hauptmann, *Chronologie des Pays du Caushape et de l'Euphrate aux IVème-IIIème Millénaires. Actes du Colloque d'Istanbul, 16-19 décembre 1998*. Varia Anatolica XI, Paris, p. 375-418.

¹⁰ Bahşeliyev V., Marro C., Aşurov S. (2010) Ovçular tepesi (2006-2008 yılı çalışmalarının ilk sonuçları) (First Pre Liminary Report the 2006-2008 seasons). Bakü, Bilim, s. 12, 14.

¹¹ Özfırat A., Marro C. (2003) 2002 yılı Van, Ağrı ve İğdir illeri yüzey araştırması. Araştırma sonuçları toplantısı, 1 cilt, Ankara, s. 28; Özfırat A. (2004) Ağrı dağı arkeolojik yüzey araştırması. Güneşin doğduğu yer: Doğubayazıt Sempozyumu. İstanbul, s. 94.

2. Erken Tunç Çağında Seramikçilik

Erken Tunç Çağında kapların yapılması, süslenmesi Kalkolitik Çağına kıyasla daha mükemmeldir, kendine özgü özellikleri ile farklılaşırlar (tab 1, 6, 7, 8, 9, 10). Bu çağda Kalkolitik Çağın süsleme yöntem ve biçimleri kullanılmasına rağmen yeni süsleme motifleri de kullanılmıştır. Erken Tunç Çağında Nahçıvan'da mevcut olmuş "Kura-Aras kültürü"ne ait kil kaplar gri, siyah ve pembe renkli yapılmış bir grubu cilalanmıştır. Bu çağın kil kapları içeriğinde iri ve küçük kum taneleri bulunuyor. Bütün Erken Tunç Çağının yerleşimlerini (I Kultepe, II Kultepe, Ovcıartepesi, Mahta Kultepesi, Halec, Erebyengice, Şortepa) birleştiren genel özellik bunlarda siyah cilalı, pembe astarlı kaplar ve konik biçimli simgelerin bulunmasıdır. Bir grup araştırmacı konik biçimli simgelerin Kalkolitik Çağına ait kapların üzerindeki konik desenlerin devamı olduğunu bu türlü kil kapların onların üzerinde yatay bir deliğin yapılması sırasında oluştuğunu kaydetmektedir.¹² Bu çağın seramik ürünlerinin bir kısmında bazı kapların yüzeyinde lekelerin kalması seramiğin yapıldığı pişirilme tekniğinde yüksek seviyenin olmadığını gösteriyor. İnce duvarlı (cidarlı), iyi cilalanmış kapların yapılması onların pişirme tekniğinin geliştiğini gösteriyor. Erken Tunç Çağının karakteristik özelliklerinden biri de kapların ağız kenarının dikdörtgen biçimde dışa çıkması, kapların ağızlarının iki taraftan iyice sıkılması, elde yapılmış kapların oldukça simetrik ve düzenli olmasıdır. Bu çağa ait kapların bazılarının ağız kenarlarının kalın biçimde yapılması Doğu Anadolu için karakteristiktir. II Kultepe arkeolojik yerleşiminde bulunmuş bu türlü kapların benzerleri Göytenenin Erken Tunç Çağı tabakasında da bulunmuştur.¹³

Erken Tunç Çağında Nahçıvan'da seramikçiler tarafından kapların süslenmesinde oval veya dairesel desenler, zig zag, "S", "L", "M", "Y" biçimli, işaretler çizme süslemeler de kullanılmıştır. Üzeri oval ve ya yuvarlak desenle süslü kaplar I Kultepe, II Kultepe, I Mahta Kultepesi arkeolojik yerleşiminde bulunmuştur.¹⁴ I Kultepe'den bulunmuş üzerinde kabartma yöntemi ile "M" biçimli desenli kil kap¹⁵ Yanıktepe yerleşiminden bulunmuş bir grup kaplarla benzerlik oluşturmaktadır.¹⁶ I Mahta yerleşiminden üzeri çizme desenle süslenmiş pek çok kap bulunmuştur.¹⁷ I Kultepe¹⁸ ile II Kultepe'de¹⁹ tespit edilmiş üzeri zig-zag nakışlarla desenli kil kaplar Güney Kafkasya²⁰, Önyasya'daki eski yerleşimlerden²¹ bulunmuş kil kaplarının bir grubu ile benzerdir. Ovcıartepesi, I Mahta Kultepesi, Halaç, Arabyengice yerleşimlerinde bulunmuş Proto Kura-Aras seramiği

¹² Aşurov S. H. (2002) Nahçıvan'ın İlk Tunç Çağ Seramiği. Bakü, Bilim, s. 21.

¹³ Bahşeliyev V. B. (2007) Azerbaycan arkeolojisi. Bakü, Bilim, s. 108.

¹⁴ Bahşeliyev V. B. (2004) Nahçıvan'ın eski aşiretlerinin manevi medeniyeti. Bakü, Bilim, s. 50.

¹⁵ Abibullayev O. A. (1982) Eneolit i bronza na territorii Nakiçevanskoj ASSR. Bakü, Bilim, 133.

¹⁶ Kuşnareva K. K., Çubınşvili T. N. (1970) Drevnie kul'turu Yujnoqo Kavkaza. Leningrad, s. 89.

¹⁷ Aliyev V. H., Aşurov S. H. (1992) Mahta Tunç çağı yerleşimleri. Azerbaycan'da arkeoloji ve etnoqrafiya ilimlerinin son sonuçlarına ilişkin bilimsel konferansın malzemeleri. Bakü, s. 39.

¹⁸ Abibullayev O.A. (1982) Eneolit i bronza na territorii Nakiçevanskoj ASSR. Bakü, Bilim, s. 127.

¹⁹ Seidov A. Q. (1993) Pamyatniki Kura-Araksskoj kul'turu Nakiçevani. Bakü: Bilgi.

²⁰ Kuşnareva K. K., Çubınşvili T. N. (1970) Drevnie kul'turu Yujnoqo Kavkaza. Leningrad, s. 166.

²¹ Sevin, V., Özfrat, A., Kavaklı, E. (2000) Van-Karagündüz Höyüğü kazıları (1997 Yılı Çalışmaları), Belleten LKIII/238, s. 852.

Nahçıvan'da bu kültürün oluşum tarihinin eski olduğunu kanıtlamaktadır. Ovçular tepesinden bulunmuş, kil kapların karbon analizine göre yerleşimin *MÖ* 4335-3980'lı yıllara ait olduğu belirlenmiştir. Nahçıvan'daki II Kultepe yerleşiminin Erken Tunç Çağına ait VII (yedinci), XI (onbirinci) inşaat kalıntılarında dikdörtgen biçimli seramik fırının kalıntıları bulunmuştur.²² Azerbaycan'ın bütün bölgelerinde olduğu gibi²³ Nahçıvan'da da seramik fırınlarının ancak alt kısmı iyi kalmıştır. Tüm fırınların kap biriken kısmı tamamen dağılmıştır. I Kultepe yerleşiminin VII (yedinci) inşaat kalıntılarında bulunmuş benzersiz seramik fırının kalıntılarına şimdilik Güney Kafkasya arkeolojik yerleşimlerinde rastlanmamıştır.

3. Orta Tunç Çağında Seramikçilik

Orta Tunç Çağında Azerbaycan'ın bütün bölgelerinde olduğu gibi Nahçıvan'da da seramikçilik çok gelişmiştir. Seramik çarkının kullanılması sonucunda çok sayıda çanak, çömlek *v.b.* türlü kaplar yapılmıştır. II Kultepe'e yerleşiminden bulunmuş seramikçi imalathanesi ve çok sayıda bileşik kurluşlu seramik fırınları²⁴ bu çağda Kultepe yerleşim yerinin önemli sanat merkezi olduğunu kanıtlamaktadır. Buradaki seramikçiler kendi talepleri ile yanı sıra, takas için de çanak, çömlek *v.b.* türlü kaplar yapmışlardır.

Orta Tunç Çağının kapları kilinin rengine, yapısına ve süsleme tekniğine göre birbirinden farklı iki ana gruba ayrılıyorlar. Birinci grup pembe renkte pişirilmiş boya bezemeli kil kaplar içerir (tab 1, 11, 12, 13). Bu türlü kil kaplar Azerbaycan arkeolojisinde "Boyalı kaplar kültürü"ne aittir. Bu yüzden Nahçıvan'ın Orta Tunç Çağı "Boyalı kaplar kültürü" ile tanınıyor. Bu gruba dâhil olan kapların yayılma alanı Nahçıvan'la yanı sıra Urimiya Havzası ve Doğu Anadolu'nun arkeolojik yerleşimleri için karakteristiktir. Azerbaycan'ın diğer bölgelerinde boyalı kaplar nispeten az bulunmuştur. Nahçıvan'daki arkeolojik yerleşimlerden bir grubunun (Şahtahtı, Kızılburun *v.b.*), özellikle de II Kultepe'nin stratigrafisine göre "Boyalı kaplar kültürü" dört döneme ayrılıyor.²⁵ İlk dönem için monokrom renkli (bir renkli) boyalı kaplar karakteristik olsa da, sonraki dönemlerde polikrom (çok renkli) boyalı kaplar daha çok yayılmaktadır. Monokrom (bir renkli) boyalı kaplar kırmızı üzerine siyah renkle çizilmiş düz ve dalgalı çizgilerle süslenmiştir. II Kultepe yerleşiminden bulunmuş çanak, çömlek türlü kil kapların bir grubunda kırmızı boya üzerine beyaz renkle desenler çizilmiştir. Polikrom (çok renkli) boyalı kaplar daha gelişmiş ve karmaşık kompozisyonlu yapılmıştır. Bunlar yetenekli süslenmesi ile farklılaşırlar. Desenler kapların gövdesinin üstünü kapsayan turuncu-sarı ve beyaz fon üzerine daha çok siyah, kırmızı, bazen ise kahverengi, beyaz ve yeşil renkle çizilmiştir. Kapların üzeri kırık hatlarla, üçgenler arasına çekilen küçük daireler, insan, kuş ve hayvan resimleri ile süslenmiştir. Yaygın desenleme kompozisyonlardan bir grubunu çift siyah çizgilerin arasına alınan toplu üçgenler oluşturur. Bu çağa ait I

²² Seidov A. Q. (1993) Pamyatniki Kura-Araksskoj kul'turu Nakiçevani. Bakü: Bilgi, s. 24, 123.

²³ Aslanov Q. M., Vaidov R. M., İone Q. İ. (1959) Drevniye Minkeçaur. İzdatel'bstvo AN Azerb. SSR, s. 44, 45; Oruçov A.Ş. (1989) İlk Ortaçağ'da Azerbaycanda seramik (IV-VIII yüzyıllarda). Bakü, Bilim, s. 31.

²⁴ Aliev V. Q. (1991) Kul'tura epoki Sredney bronzi Azerbaydjana. Bakü, Bilim S 38.

²⁵ Aliyev V. H. (1977) Azerbaycan'da Tunç çağının boyalı kaplar kültürü. Bakü, Bilim, s. 43-89.

Kultepe, II Kultepe, Şahtaktı, Nehecir, Yayı, Çalhanakale *v.b.* arkeolojik yerleşimlerinde bulunmuş polikrom boyalı kaplar Göytepe'nin D ve C²⁶, Haftavantepe'nin V, VI²⁷, Dingatepe'nin IV tabakasından elde edilen bir grup seramiklerle benzerlik oluşturmaktadır.²⁸ Nahçıvan'da ve Doğu Anadolu'da polikrom boya bezemeli kaplar geniş bir alana yayılsa da Azerbaycan'ın diğer bölgelerinde, Gürcistan'da bu grup kapların çok az örnekleri bulunmuştur.

Orta Tunç Çağının ikinci grup seramiği Erken Tunç Çağına ait "Kura-Aras" kültürünün seramiğinin devamıdır. Erken Tunç Çağında olduğu gibi gri ve siyah renkli, cilalı, çizme ve geometrik desenli süslemeli kaplar yapılmıştır. Nehecir²⁹, II Kultepe³⁰ *v.b.* yerleşimlerinden bu tip kaplar bulunmuştur. II Kultepe yerleşiminde bu tip kabın seramik fırınında bulunması onların yerel ustalar (seramikçiler) tarafından üretildiğini kanıtıyor. Azerbaycan'da bu türlü seramiğin daha yaygın olduğu bölgeler Mil-Karabağ, Talış-Muğan, Kobustan ve Kuzey Doğu Azerbaycan'dır.

4. Son Tunç-Erken Demir Çağında Seramikçilik

Son Tunç ve Erken Demir Çağında Nahçıvan'da seramikçiler Orta Tunç Çağında olduğu gibi kapları ince veya iri kum karışımı olan kilden yapmış, gri ve pembe renkte iyi pişirmişler. Gri renkli kaplar genellikle basit, pembe renkliler ise boyalı yapılmıştır.

Gri renkli kaplar dağlık alanlardaki arkeolojik yerleşimlerde (Kolani, Sarıdere, Hakkıxlık *v.b.*) çok sayıda bulunmuştur. Bunların yapımında Orta Tunç Çağının gelenekleri nispeten zayıf kalmıştır. Bu bölgelerdeki arkeolojik yerleşimlerde boyalı kaplar az, basit kaplar ise çok bulunmuştur (tab II, 1-12).

Boyalı kaplar Araz çayı ve Nakçıvançay Nehri'ndeki I Kultepe, II Kultepe, Şahtaktı, Kalacık, Yurdçu çok sayıda bulunmuştur (tab II, 13-21). Aras Nehri'ndeki arkeolojik yerleşimlerde bulunan Son Tunç-Erken Demir Çağına ait kil kapların yapımında Orta Tunç Çağının gelenekleri daha fazla geliştirilmiştir. Nahçıvan boyalı kapları Güney Kafkasya, Doğu Anadolu ve Urmiyya Havzasının kil kapları ile benzer olmasına rağmen, bazı özelliklerine göre bunlardan farklıdır. Bunun temel nedenlerinden biri, Nahçıvan'da boyalı kapların bir grubunun yerli üretim ocaklarında, yerli seramikçiler tarafından yapılmasıdır. Son Tunç Çağında polikrom (çok renkli) kaplar daha yaygındır. Bunların boyalı süslenmesinde kırmızı, siyah, sarı boyalar kullanılmıştır. Erken Demir Çağında ise boyalı kil kaplar genellikle tek renkli yapılmıştır, daha çok kırmızıyı kullanılmıştır. Bu çağın yerleşimlerinde beyaz boyalı kaplar çok az (I Kultepe, Kazkan) bulunmuştur. Beyaz boyalı kapların az bulunmasının temel nedenlerinden birini Nahçıvan bu tip

²⁶ Brown T. B. (1951) Excavations in Turkey, 1948. Jon Murray Albemarle Street, w.XIX, London, p. 21-22.

²⁷ Edwards M. R. (1981) The Pottery of Havtavan Tepe VI B (Urmia Ware), İran, w. KIK, s. 187, 237.

²⁸ Hamilin C. (1977) The early Second Millennium carbon assemble age of Dinka Tepe. İran, p. 126.

²⁹ Seyidov A. Q. Bahşeliyev V.B. (2002) Nehecirde arkeolojik araştırmalar. Bakü, Bilim, s. 68-72.

³⁰ Aliev V. Q. (1991) Kulbura epoki Sredney bronzı Azerbaydjana. Bakü, Bilim, s. 53.

seramik üretiminin temel merkezlerinden biri olmamasıdır. Orta Avrupa ve Küçük Asya'dan Çin'e kadar geniş bir alanda yayılmış beyaz boyalı seramiğin üretimi Azerbaycan'da Hocalı-Gedebey kültürü aşiretlerine ait olmuştur.

Nahçıvan'ın Son Tunç ve Erken Demir Çağının seramik ürünleri içerisinde kadeh, çanak, çömlek *v.b.* yanı sıra çaydanlık türlü kaplar da önemli yer tutmaktadır. Bunlar konik gövdeli, dışa dönük ağız kenarlı, lüleli ve kulplu yapılmıştır. Bazılarının lülesinin aksi tarafında kulp yerine delikli, kulakçık şekilli çıkıntılar yapılmıştır (tab II, 5, 11). Bu kapların bir grupunun bezemesinde Orta Tunç Çağının geleneksel motiflerinin kullanıldıkları görülmektedir. Kapların gövdesinin yukarı ve aşağı kısmı kırmızı boyayla, merkezi kısmı ise b zemine boyanarak siyah ve kırmızı motiflerle süslenmiştir. Şortepe, Qızılburun, I Kultepe, Şahtaktı ve Nahçıvan nekropolünde bulunan bu tip kaplar³¹ biçim ve özelliklerine göre Tepehisar, Göytepe, Tepesialk *v.b.* çaydanlıkları ile benzerlik teşkil ediyor.³²

Nahçıvan'daki Son Tunç ve Erken Demir Çağına ait yerleşimlerde bulunmuş kâse, çanak, çömlek türlü kaplardan farklı olarak çaydanlıklarda "Hocalı-Gedebey kültürüne ait özelliklerin görülmesi (tab II, 15, 16) Son Tunç-Erken Demir Çağında bu bölgede Orta Doğu kültürü ile yerel kültürlerin (Nahçıvan ve Hocalı-Gedebey kültürü) birbirine etkisini kanıtıyor. Arkeolojik kaynaklara göz atarsak görürüz ki, çaydanlık türlü kil kapların temel üretim merkezi Nahçıvan ve Azerbaycan'ın diğer ilçeleri ile birlikte Urmiya Havzasıdır.

Kapların süslenmesinde çizme, çertme, tıklama *v.b.* teknik yöntemleri, "Ş", "T", "M", "Y" biçimli desenler mantar biçimli çıkıntılar ve çeşitli geometrik desenler kullanılmıştır. Desenler basit ve karmaşık yapıları olmak üzere iki ana gruba ayrılır. Basit geometrik desenler içerisinde dalgalı, düz ve kırık çizgiler daha çok yaygındır. Birleşik geometrik desenler dörtgen ve üçgenlerin kombinasyonundan oluşmaktadır. Kapların üzerindeki desenlerin çeşitliliği seramikçilerin bu alandaki yeteneği ile bağlılık oluşturmaktadır. "Ş", "T", "M", "Y" biçimli desenler yerel seramikçilerin süsleme kombinasyonunu oluşturmaktadır (tab II, 14). Mantar biçimli çıkıntılı yapılar (tab II, 12, 13, 14) ve geometrik desenli süslemelerin bir grubu (tab II, 1, 18) beyaz boyalı kil kaplar gibi "Hocalı-Gedebey kültürüne" aittirler. I Kultepe, Kükü, Yurdçu, Kızılburun ve diğer arkeolojik yerleşimlerde bulunmuş bu türlü kil kapların benzerleri Hocalı-Gedebey kültürüne ait arkeolojik yerleşimlerin birçoğunda (Mingeçevir, Genceçay *v.b.*) bulunmuştur.

Sonuç

Yapılan arkeolojik araştırma sonucunda şunları söyleyebiliriz: Seramikçilik Nahçıvan'ın en eski sanat alanlarından biridir. Azerbaycan'ın bütün bölgeleri gibi Nahçıvan'da da seramikçiliğin temeli Neolitik Çağda başlamaktadır. Tunç-Erken Demir Çağında Nahçıvan Azerbaycan'ın seramikçilik merkezlerinden biri olmuştur. Nahçıvan

³¹ Bahşeliyev V. B. (2004) Nahçıvan'ın eski aşiretlerinin manevi medeniyeti. Bakü, Bilim, s. 138-139.

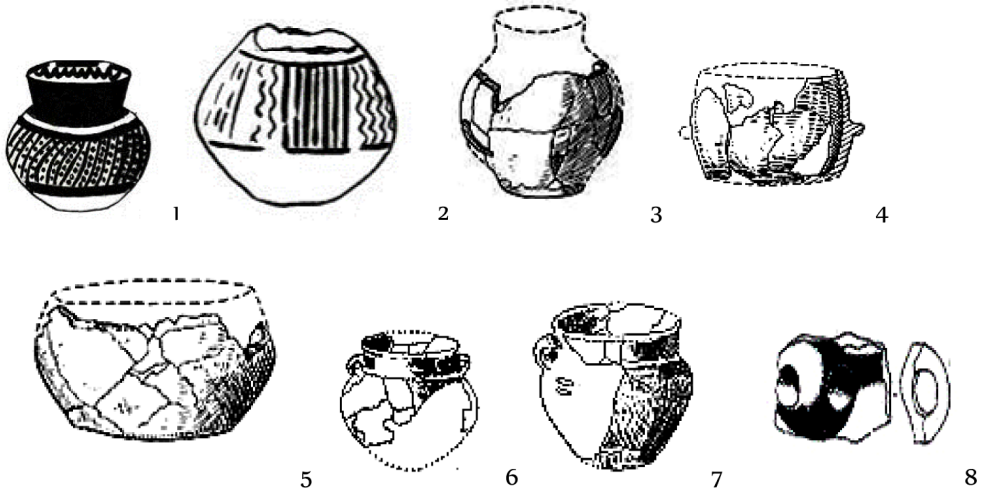
³² Aliyev V. H. (1977) Azerbaycan'da Tunç Çağının boyalı kaplar kültürü. Bakü, Bilim, s. 68-69.

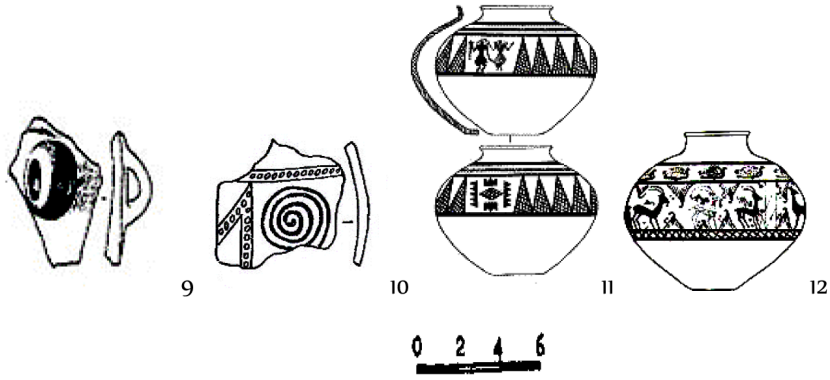
seramikçileri MÖ IV-I. yüzyıllar arasında çeşitli biçimde (boyasız ve boyalı, desenli ve desensiz *vb.*) kil kaplar yapmışlardır. Bu dönemde seramikçilerin yapmış olduğu çanak, çömlek, çaydanlık *vb.* türlü kaplar kilin bileşimine, kurutulmasına göre de farklıdır. Bu nedenle seramik ürünler boyutu, forumu, üzerindeki desenleri, yapıldığı malzeme ve içeriğinin yanı sıra kalitesi ve teknolojisine göre de birbirinden ayrılıyorlar. Seramikçiler kapların yapıldığı kilin daha çok kaliteli olması için farklı teknik yöntemler kullanmışlardır. Kapların hazırlanması için gerekli olan kaliteli kum seçilmiş, bunun yapısının sağlam ve kaliteli olmasına önem verilmiştir. Çeşitli kilden yapılmış kapların içeriği birbirinden ayrılmıştır. Yüksek kaliteli kilden yapılmış kaplar daha çok yararlı, daha uzun ömürlü olmuştur. Kapları üretirken onların biçimlerine özel form verilmiştir. Kapların süslenmesinde çizme, çertme, tıklama *vb.* teknik yöntemler ve çeşitli geometrik desenler kullanılmıştır. Desenler basit ve karmaşık yapıya olmak üzere iki ana gruba ayrılır. Basit geometrik desenler içerisinde dalgalı, düz ve kırık çizgiler daha çok yaygındır. Birleşik geometrik desenler daire, dörtgen ve üçgenlerin kombinasyonundan oluşmaktadır. Kapların üzerindeki desenlerin çeşitliliği seramikçilerin bu alandaki yetenei ile bağlılık oluşturmaktadır. Bu desenler eski toplulukların yaşam tarzını, dini-ideolojik görüşlerini yansıtmaktadır. Nahçıvan seramikçilerinin yapmış olduğu çanak, çömlek, vazo, çaydanlık *vb.* kaplar yerel özellik taşımasının yanı sıra Güney Kafkasya, Orta Doğu, Urmiya Havzası ve Doğu Anadolu kültürlerine has özelliği de sahiptir.

KAYNAKÇA

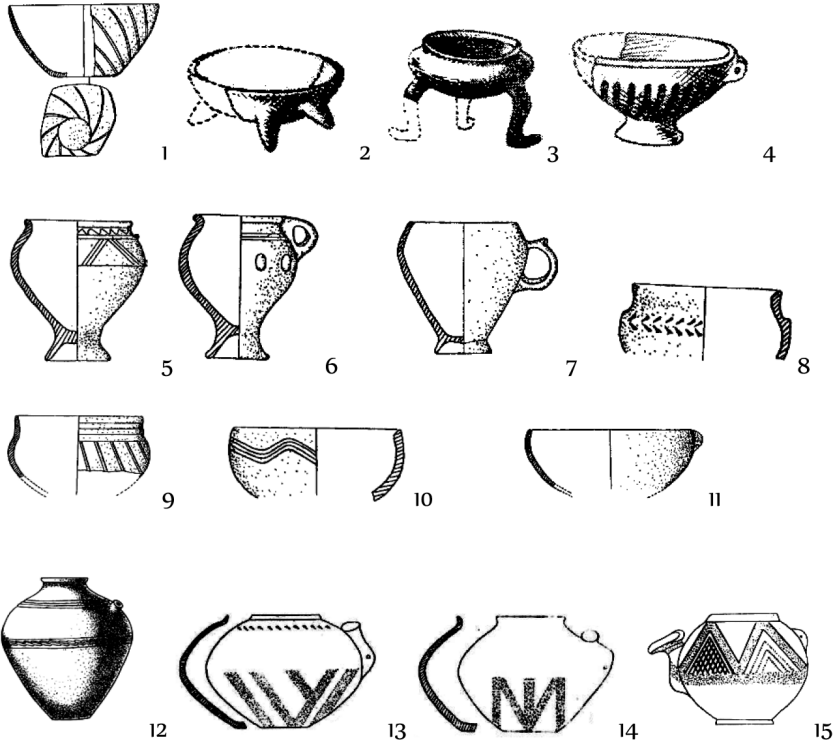
- ABİBULLAYEV O. A. (1982) Eneolit i bronza na territorii Nakiçevanskoj ASSR. Bakü, Bilim, 314 s.
- ALİEV V. Q. (1991) Kultura epoki Sredney bronzi Azerbaydjana. Bakü, Bilim, 256 s.
- ALİYEV V. H. (1977) Azerbaycan'da Tunç Çağının boyalı kaplar kültürü. Bakü, Bilim, 163 s.
- ALİYEV V. H., AŞUROV S. H. (1992) Mahta Tunç Çağı yerleşimleri. Azerbaycan'da arkeoloji ve etnografya ilimlerinin son sonuçlarına ilişkin bilimsel konferansın malzemeleri. Bakü, s. 38-40.
- AŞUROV S. H. (2002) Nahçıvan'ın İlk Tunç Çağ Seramiği. Bakü, Bilim, 157 s.
- ASLANOV Q. M., VAİDOV R. M., İONE Q. İ. (1959) Drevniye Minkeçaur. İzdatelstvo AN Azerb. SSR, 191 s.
- BAHŞELİYEV V. B. (2004) Nahçıvan'ın eski aşiretlerinin manevi medeniyeti. Bakü, Bilim, 320 s.
- BAHŞELİYEV V. B. (2007) Azerbaycan arkeolojisi. Bakü, Bilim, 238 s.
- BAHŞELİYEV V., MARO C., AŞUROV S. (2008) Ovçular tepesi yerleşim yerinde arkeolojik kazılar. AMEA Nahçıvan Bölümünün Haberleri, s. III-117.
- BAHŞELİYEV V., MARRO C., AŞUROV S. (2010) Ovçular tepesi (2006-2008 yılı çalışmalarının ilk sonuçları) (First Pre-Liminary Report the 2006-2008 seasons). Bakü, Bilim, 156 s.
- BAHŞELİYEV V., NOVRUZOV Z. (2010) Sirab'ta arkeolojik araştırmalar. Bakü, Oskar, 160 s.
- BAHŞELİYEV V. B., SEYİDOV A. Q. (2011) Halec seramiğinin özellikleri. AMEA Nahçıvan Bölümünün Haberleri, s. 77-86.
- BROWN T. B. (1951) Excavations in Turkey, 1948. Jon Murray Albemarle Street, w.XIX, London, 279 s.
- EDWARDS M. R. (1981) The Pottery of Havtavan Tepe VI B (Urmia Ware), İran, w. KIK, s. 101-140.
- GÜLÇÜR, S. (2000) Norşuntepe : die chalkolitischen Keramik (Elazığ/Ost Anatolien. In C. Marro and H. Hauptmann, *Chronologie des Pays du Caushape et de l'Euphrate aux IVème-*

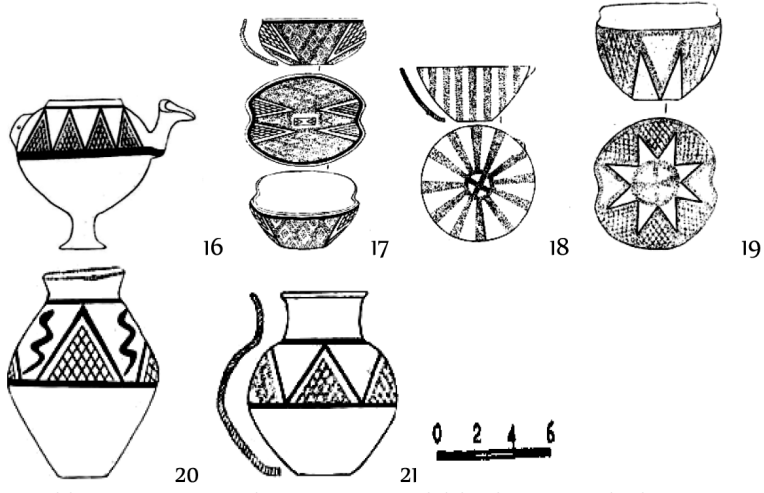
- IIIème Millénaires. Actes du Colloque d'Istanbul, 16-19 décembre 1998. Varia Anatolica XI, Paris, p. 375-418.*
- HAMILİN C. (1977) The early Second Millennium carbon assemble age of Dinka Tepe. Iran, p. 125-153.
- HELWING B. (2009) Azerbaijan in the Chalcolithic: A View from the Southwest. In Azerbaijan – Land between East and West, Baku, 2009, p. 63-70.
- KUŞNAREVA K. K., ÇUBİNŞVİLİ T.N. (1970) Drevnie kulturi Yüjnoqo Kavkaza. Leningrad, 191 s.
- MEDVEDSKAYA İ. N. (1977) Moqılbnik Kaytarie-novie pamyatniki rannejeleznoqo veke İrane . Sovetskaya arkeoloqiya, Moskova, Nauka, № 3, s. 169-175.
- ORUÇOV A. Ş. (1989) İlk Ortaçağ'da Azerbaycan'da seramik (IV-VIII yüzyıllarda). Bakü, Bilim, 65 s.
- ÖZFRAT A., MARRO C. (2003) 2002 yılı Van, Ağrı ve İğdir illeri yüzey araştırması. Araştırma sonuçları toplantısı, 1 cilt, Ankara, s. 16-32.
- ÖZFRAT A. (2004) Ağrı dağı arkeolojik yüzey araştırması. Güneşin doğduğu yer: Doğubayazıt Sempozyumu. İstanbul, s. 89-102.
- SEİDOV A. Q. (1993) Pamyatniki Kura-Araksskoy kulturi Nakiçevani. Bakü: Bilgi, 164 s.
- SEVİN V., ÖZFİRAT, A., KAVAKLI, E. (2000) Van-Karagündüz Höyüğü Kazıları (1997 Yılı Çalışmaları), Belleten LKIII/238, s. 847-882.
- SEYİDOV A., BAŞŞELİYEV V., MAHMUDOVA V. (2010) Halec. Bakü, Bilim, 220 s.
- SEYİDOV A., BAŞŞELİYEV V. (2011) Sederek. Bakü, Bilim, 184 s.
- SEYİDOV A. Q., BAŞŞELİYEV V. B. (2002) Nehecirde arkeolojik araştırmalar. Bakü, Bilim, 201 s.

Tablo 1. 1, 2, 3, 5-I Kultepe (Kalkolitik Çağı kapları); 6, 7-I Kultepe (Erken Tunç Çağı kapları); 8, 9, 10-II Kultepe (Erken Tunç Çağı kapları); 11-Kızılburun (Orta Tunç Çağı kabı); 12-Şahtahtı (Orta Tunç Çağı kabı).

Tablo II. Son Tunç-Erken Demir Çağı kil kapları: 1, 4-Şahtahtı; 2, 13,20, 21-Kızılburun; 3, 14, 17,18- Culfa; 15-Şortepe; 16-Nahçıvan; 19-II Kultepe; 12-I Kultepe; 5, 6, 7, 11-Sarıdere; 8, 10-Kolanı; 9-Kalacak.